
MUHAFAZAKÂR DÜŞÜNCEDE DEVLET KAVRAMI ÜZERİNE ELEŞTİREL BİR DEĞERLENDİRME

*Fatih DUMAN**

ÖZET

Bu çalışma muhafazakâr düşüncede 'D/devlet' kavramının anlamı üzerine odaklanmaktadır. Muhafazakârlığın tarihsel bağlamı açısından, özellikle 'modern devlet' büyük önem taşımaktadır. Çünkü muhafazakârlık modern devletin artan ve merkezileşen gücüne bir tepki olarak doğmuştur. Ancak muhafazakâr düşünce kendi içinde farklı devlet algılayışlarını barındırmaktadır. Dolayısıyla muhafazakâr düşüncede devletin kökeni, doğası/özü, işlevleri, sınırları gibi konularda farklı yorumlar bulmak mümkündür. Bu çalışmada öncelikle devlet ve özellikle modern devlet kavramı açıklanacak, ikinci olarak ise muhafazakâr düşüncenin devlete ilişkin bakış açısı belirli temel konular bağlamında eleştirel bir şekilde incelenecektir: Devletin doğası nasıl açıklanır? Modern egemen devletin gücü nasıl sınırlanır? İki ayrı D/devlet kavramının politik sonuçları nelerdir? Kitlelere ya da çoğunluğa yönelik korku ile demokrasi ve özgürlük ilkesi uzlaşır mı?

Anahtar Kelimeler: Modern devlet, devletin doğası, devletin sınırları, aşkın Devlet/Toplum, siyasal aygıt olarak devlet, muhafazakârlık, ara kurumlar.

*Yard. Doç. Dr., Hitit Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü.
e-posta: fatihhduman@hotmail.com

*M*uhafazakârlık, liberalizm ve sosyalizme ek olarak, modern dönemin en önemli toplumsal ve siyasal düşüncelerinden bir tanesini oluşturmaktadır. Bu itibarla muhafazakâr tahayyül, modernliğin bütün temel sorun(sal)larına kendi felsefî kabullerinden hareketle bir şekilde cevap geliştirmiş hatta bizatihi kendisi bu modernlik dünyasının önemli bir parçasını oluşturmuştur. İnsan, toplum ve siyasete ilişkin belirli temel argümanları tutarlı bir bütünsellik içinde savunan muhafazakâr düşüncenin/düşünürlerin, bu bağlamdaki en önemli odak noktalarından birisi kaçınılmaz olarak 'D/devlet' çerçevesinde açığa çıkmıştır. Modern dönemde sayısı ve gücü gittikçe artan devletin çok yönlü bir perspektifle ele alınarak incelenmesi, bütün siyasal düşünceler için olduğu gibi, muhafazakârlık için de elzem olmuştur. Hatta bizatihi muhafazakârlık, devletin bu artan gücü karşısında eskiye/tarihe/geleneğe referansla bir tür karşı çıkışın ya da gösterilen bir tepkinin dillendirilmesini ifade etmiştir.

'Devlet' kavramı toplumsal ve siyasal düşünce için çok temel bir anlam dünyasına ve bu dünya ile ilişkili kavram setlerine sahiptir. Devletin kökenine, doğasına/özüne ve işleyişine dair olmak üzere farklı düzeylerde açığa çıkan tartışma, modern siyasal ideolojilerin temel ayrışma noktalarından bir tanesini, belki de en önemlisini oluşturmaktadır. Bu çerçevede devlet kavramı toplum, millet, ulus, halk, vatandaş, cemaat(ler), birey, özgürlük, eşitlik, hak vb. gibi kavramları içeren bir söylemsel bağlamın temel eklemleyici noktasında yer almaktadır. Özellikle, iktidarın özünü/ilkesini ifade eden auctoritas ile iktidarın yürütülmesini/uygulanmasını ifade eden potestas'ı tek bir merkezde toplayarak bu merkezî de rasyonel bir meşrulukla donatan yani egemenliği içkin olan modern devlet ya da Hobbes'un ifadesiyle Leviathan'ın tarih sahnesindeki yerini almasıyla birlikte, bu konu çok daha merkezî bir hale gelmiştir. Feodal parçalanmışlığı ve iktidarın dağılımlılığını dışlayan egemen modern devletin karşı konulamaz gözüken gücü karşısında bireylerin ve sivil toplumdaki örgütlülük biçimlerinin var kalma ve etkili olma mücadelesi, aynı zamanda devlet ve toplum ilişkisine dair bir kavram olan demokrasinin de geleceğini şekillendirmiş ve şekillendirmeye de devam etmektedir.

Bu bağlamda devletin toplumsal meşruiyetinin kaynakları ve toplumsal/siyasal katılım mekanizmalarının niteliğine ilişkin bir çerçevede anlamlandırılan demokrasi ilkesi, siyasal ideolojilerin farklılaşma noktalarından birisini oluşturmaktadır. Bunun temelinde ise, yukarıda değindi-

ğimiz gibi, belirli temel kavramlar çerçevesinde 'devlet' algısının toplumsala ve siyasala yönelik nasıl bir söylemsel tahayyül içinde kurgulandığı yatmaktadır. Bu itibarla modern toplumsal ve siyasal düşüncenin önemli bir parçasını oluşturan muhafazakârlığın devlete dair anlam dünyası, demokrasi ilkesiyle olan bağına da, otoriterlik-liberallik ya da totaliterlik-çoğulculuk skalasındaki yerini de doğrudan belirlemektedir. Muhafazakâr düşüncenin özellikle günümüzdeki şekli ve gelecekte evrileceği biçim, tüm toplumsal ve siyasal bağlantılarıyla birlikte 'D/devlet' kavramına ilişkin tahayyül dünyası ve bunun pratikteki sonuçlarıyla ilişkili olacaktır. Bu ise, muhafazakârlığın toplumsal ve tarihsel temellere yönelik asli argümanını kendisine uygulayacak olursak, modern tarihsel dönemdeki muhafazakâr düşünürlerin devlet algısından ya da devlete dair anlam dünyasından hiçbir şekilde bağımsız değildir. Ancak bu noktadaki temel sorun, diğer siyasal ideolojiler için de geçerli olduğu üzere, tek bir muhafazakârlığın olmaması ya da muhafazakâr düşünce içerisinde çok farklı düşünsel damarların mevcudiyetidir.

Bu çalışma bağlamında, muhafazakâr düşüncedeki bu farklı damarların 'D/devlet' kavramına yönelik farklı algılayışları ve söylemsel kurguları gündeme getirdiğine ve bunun sonucunda da farklı toplumsal/siyasal yapıların oluşacağına değinilecektir. Muhafazakârlığın sistematik olmayan ve farklı düşünceleri içeren bünyesi, böylesi çatışmalı sonuçları aynı anda ortaya çıkarabilme kapasitesi için oldukça müsaittir. Bu bağlamda öncelikle 'devlet' kavramı ve muhafazakâr düşüncenin teşekkülü açısından asıl önemli olan 'modern devlet' kavramı üzerinde durulacaktır. İkinci olarak ise, muhafazakâr düşüncede içkin olduğunu düşündüğüm farklı devlet algılayışları ve bunların her birinin toplumsal ve siyasal düzen açısından sonuçları tartışılacaktır. Bana göre bu tartışma, günümüz muhafazakârlarının kendilerine ilişkin olarak isteseler de istemeseler de bir şekilde yüzleşmek zorunda kaldıkları ya da kalacakları bir tartışmadır.

DEVLET VE MODERN DEVLET

En geniş anlamıyla 'D/devlet' konusu siyaset biliminin günümüzde temel odak noktalarından birisini oluşturmaktadır. Devletin kökeni, kurumları, işleyişi, faaliyetleri vb. gibi konular tarihsel, sosyolojik, politik vb. açılardan çok yönlü olarak incelenmiş ve incelenmeye de devam etmektedir. Özellikle modern dönemde devletlerin gücü ve belirleyiciliği gittikçe artmış ve gündelik hayatın birçok veçhesi devletin doğrudan ya da dolaylı

etkisi altına girmiştir. Günümüzde devlet, siyasetin ve siyasal alanın da en önemli aktörü konumundadır ve siyasal mücadele de devlet üzerinden yapılmaktadır. Siyaset devleti değiştirme ya da dönüştürme bağlamında ifadesini bulan eylemler ya da davranışlar setine göndermede bulunmaktadır.¹ Ancak devletin yapısının ve bizim tarafımızdan algılanma biçiminin tarihin her döneminde bu şekilde olduğunu söylemek mümkün değildir. Bazılarına göre 'en yüce/üstün kurum' olan devlet, diğer kurumlar gibi tarihsel süreçte çeşitli ve köklü değişimlere/dönüşümlere uğramıştır. Hatta modern anlamıyla devletin önceki siyasal formasyonlardan ciddi bir biçimde farklılaştığını söylemek de mümkündür.

Kısaca belirtecek olursak, devleti tarihsel/pratik düzeyde bir değerlendirmeye tabi tuttuğumuzda, insanlık tarihiyle yaşıt bir kurum olmadığını söyleyebiliriz. İnsanların devlet ya da ona benzer bir iktidar/güç yoğunlaşması olmadan yaşadıkları dönemler olmuştur. Yöneten ve yönetilen ayrımının tam anlamıyla billurlaşmadığı dönemler açısından devlet ya da benzer bir kurumsal örgütlenmeden bahsetmek mümkün değildir. Erken dönem devlet/iktidar tartışması önemli bir konu olmakla birlikte (Claessen ve Skalnik, 1993), bu yazının amacı açısından üzerinde uzun uzadıya durulması gerekli görünmemektedir. Bu itibarla bir şekilde yöneten-yönetilen ayrımının oluşmasıyla, insan topluluğunun genel üretim işlevinin yanında ve ondan farklı olarak siyasal işlevi de yerine getirmesi gerekli hale gelmiştir. Ancak bu siyasal işlevin kimler tarafından ve nasıl yerine getirildiğine göre tarihsel süreçte farklı örgütlenme biçimleri açığa çıkmıştır. Ayrıca belirtmek gerekir ki, yapılan bu işlevsel ayrım sosyolojik, ekonomik ve siyasal olan arasındaki karşılıklı nüfuz ilişkilerini görmemizi ya da bir başka ifadeyle, geniş anlamda toplumsal düzenin bütünsel yapısını çözümlenmeyi engellememelidir. Tarihsel süreç içinde, bir bütün olarak toplumsal düzenin değişimi siyasal örgütlenme tarzlarının değişimi ile paralel gerçekleşmiştir. Bu noktada hangisinin hangisini belirlediği ya da koşulladığı gibi bir tartışmaya girmeksizin, farklı alanlar arasındaki karşılıklı ilişkilerin ve alanların birbirini tamamlayan bütünsel yapısının göz ardı edilmesinin doğru olmadığını belirtmekle yetinelim.

¹ Weber'in (1991: 78) ifadesiyle, "Günümüzde... devlet, şiddet kullanma 'hakkı'na sahip tek kurum olarak görülmektedir. Dolayısıyla, bizim için 'siyaset', ya devletler arasında ya da bir devletteki gruplar arasında erk/güç paylaşmaya çalışmak veya erkin dağılımını etkilemek demektir".

Siyasal işlevin yerine getirilmesi ya da bir siyasal yapının bulunması, mutlaka modern anlamda bir devletin ya da bizim günümüzde anladığımız anlamda bir devletin mevcudiyetini gerektirmemektedir. Ancak modern dönemde devletin artan etkisi/gücü, siyaseti ya da siyasal yapıyı devlet dışında düşünmeyi imkânsız hale getirmiştir. Devlet ve siyaset arasındaki bu zihinsel özdeşleşme, günümüzde çok fazla eleştirilmiş olmasına rağmen, biraz da modern dönemin ilerleme inancının etkisiyle, mevcut duruma ilişkin bir tür normatiflik algısı yaratmaktadır. Buna göre modern devlet, adı üzerinde modern olması hasebiyle, daha önceki siyasal formasyonların ilerisindedir; onlara göre daha 'gelişmiş' ve 'olması gereken'i temsil etmektedir.

Siyaseti, belirli konularda farklılaşmış olan ya da farklı düşünen bir insan topluluğunun asgari bir mutabakatla ve barışçı yollarla, ortak bir şekilde uygulanmak üzere kendi iradesi ile bağlayıcı bazı kararlar alması ve bunları uygulaması süreci şeklinde tanımlarsak, bunun çok farklı şekillerde yapılaşması ya da kurumsallaşması mümkündür. Mantıksal açıdan sınırsız sayıda farklı siyasal örgütlenme biçimi mümkün olabilirken, tarihsel açıdan bakıldığında farklı dönemlerde ve farklı coğrafyalarda siyasal işlevi yerine getiren belirli siyasal yapıların oluştuğu görülmektedir. Döneme ve bölgeye göre değişen bu siyasal yapıların hepsinde siyasal işlev bir şekilde yerine getirilmektedir ancak son beş yüzyılın ürünü olan 'modern egemen devlet' ya da sadece 'devlet/Leviathan' bu farklı siyasal yapılardan yalnızca bir tanesidir ve öncekilerden de ciddi anlamda farklılaşmaktadır. Örneğin tarihin ilk dönemlerinde karşımıza çıkan ve günümüzde artık görülmeyen 'şeflik' yönetimleri bunun bir örneğini oluşturmaktadır.² Bunun yanında Batı dünyası için site ya da polis yönetimleri, şehir cumhuriyetleri, kabile federasyonları, feodal krallıklar, imparatorluk, prenslik gibi yönetimler, Doğu dünyası için ise beylik, emirlik, hanlık, sultanlık, hilafet vb. gibi yönetimler farklı siyasal örgütlenme biçimleri olarak tarih boyunca karşımıza çıkmaktadır. Ancak bunların hiçbiri Batı dünyasında karşımıza çıkan modern devletin aynısı değildir ve bir karşılaştırma yapıldığında modern devletin bu tarihsel siyasal yapılardan çok önemli yapısal farklılıklar taşıdığı görülmektedir. Muhafazakârlığın tarihsel bağlamı açısından bizim için önemli olan, bu modern devletin temel nitelikleri

² Şeflik yönetimlerinin çözemediği sorunlara kurumsal çözümler getirmesi nedeniyle, 'devlet'in evrenselleşmesi sürecinin yaşandığını ileri süren, kuramsal ve ampirik perspektifin bütünleştirildiği önemli çalışmaların bir derlemesi için bkz. (Claessen ve Skalnik, 1993).

ve buna gösterilen düşünsel ve pratik düzeydeki tepkiler ve getirilen temel eleştirilerdir.

Tarihsel/Ampirik çerçevede bakıldığında, insanlık tarihi açısından oldukça yeni bir siyasal/toplumsal örgütlenme biçimi olan ve oluşmasını takiben diğer insan gruplarına örnek teşkil eden 'modern devlet' ilk olarak Avrupa'da kendisini göstermiştir. Avrupa merkezli modernlik kurgusu aynı zamanda günümüze dek ulaşan modern devletin oluşması ve yaygınlaşması tarihidir. Sonda söyleyecek olduğumuzu başta söylemek gerekirse, modern devlet belirli (gittikçe ulusallık kazanan) sınırlar içerisinde meşru güç/iktidar kullanma tekeline sahip egemen bir otorite olarak, önceki siyasal örgütlenmelerdeki çoklu ve bölünmüş iktidar yapılarının yok edilmesi ve bir tür iktidar 'tekliğinin/birliğinin' sağlanmasıyla tarih sahnesindeki yerini almıştır.

Feodal dönemin belirli bir ulusal pazarı içermeyen, yerinde üretim ve yerinde tüketim pratiğine dayanan iktisadî yapısı ve bununla bütünleşmiş merkezî bir devleti ya da siyasal iktidarı içermeyen parçalı ve kırılğan siyasal yapısının değişmesiyle/dönüşmesiyle başlatılan modern dönemin en önemli siyasal aktörü 'egemen modern devlet'tir. Feodal dönemdeki siyasal arenaya göz attığımızda güçlü bir Kilise ya da Papalık, feodal senyörler, özerklik kazanmış kentler, Kutsal Roma-Germen imparatoru ve 'kral' unvanını taşıyan ancak gücü olmayan zayıf krallar arasındaki iktidar mücadelesinin yaşandığı parçalı ve bölünmüş bir yapıyla karşılaşmaktadır. Siyasal açıdan parçalı ve heterojen bir yapı arz eden bu koşulların değişmeye başlaması, geniş anlamda iktisadî ve toplumsal düzenin kapitalizm yönünde değişmesiyle gerçekleşmiştir. Avrupa'da burjuva sınıfının güçlenmeye başlaması, ticaretin gelişmesi ve teknolojik değişimlerin beraberinde getirdiği yenilikler, ulusal bir pazarı örgütleyen merkezî bir iktidar yapısını da beraberinde getirmiştir. Bunun tarihsel karşılığı, İngiltere ve Fransa'da kralların gücünü arttırması ve merkezileştirmesiyle, kral etrafında gerçekleşen güç yoğunlaşmasının merkezî bir devlet halini almasıdır. Bir başka ifadeyle, modern devletin ilk formu kral merkezli siyasal iktidardır.³

Merkezî krallığın askerî ve ekonomik gücünün artmasıyla beraber, kral etrafında merkezî bir bürokrasi ve ordu oluşmaya başlamış, siyasal bağlı-

³ Bu tarihsel sürecin İngiltere, Fransa ve Almanya'daki şekillenmesinin karşılaştırmalı ve çok yönlü bir anlatısı için bkz. (Mooers, 1997).

lık/sadakat feodal kişisellikten koparak kurumsal bir niteliğe bürünmüş ve düşünsel alanda bu yapının meşruiyetini savunan yeni teorik argümanlar geliştirilmiştir. Rönesans ve Reform düşüncesinin de destek olduğu bu süreçte kralın iktidarını, imparator ve özellikle Roma Kilisesi'ne karşı savunan yeni teoriler geliştirilmiştir. Bunların bazıları geçmişten bütünüyle kopma şeklinde gerçekleşirken, bazıları ise geçmişin kavramlarının yeni oluşan koşulları açıklayacak ya da meşrulaştıracak tarzda yeniden yorumlanması şeklinde gerçekleşmiştir (Schmitt, 2002: 41 vd.). Burada kısaca değinmek zorunda olduğumuz bu uzun ve çatışmalı süreç, bugünden yarına gerçekleşmiş bir basitlik ya da açıklık içinde gerçekleşmemiştir. Feodal dönemin kendi içinde başlayan değişim/dönüşüm süreci, Kilise düşüncesindeki, feodalitedeki ve Roma Hukuku'ndaki bazı kavramların farklı şekilde yeniden yorumlanması ve giderek ilahiyat kavramlarının dünyevî bir içerikle ve modern devleti destekleyecek şekilde sunulmasını içeren oldukça uzun bir dönemi kapsamaktadır.

Bu bağlamda birkaç örnek vermek gerekirse, Kilise düşüncesindeki 'corpus mysticum (ruhanî vücut/beden)' kavramı giderek dünyevî bir içeriğe büründürülmüştür. Maddi/Cismanî vücut anlamına gelen 'corpus verum' kavramı ile birlikte Kilise'nin iktidarını meşrulaştırmak için kullanılan 'corpus mysticum' kavramı 14. yüzyıl sonlarına gelindiğinde Fransa ve İngiltere kralları için kullanılmaya başlanmıştır. Bu değişim, sonraki dönemde egemenliğin soyut bir temele taşınarak modern devletin kendinden menkul meşruluğunun savunulması işleminin bir ön aşamasını oluşturmaktadır. Bir diğer örnek olarak, hukukçuların Roma Hukuku'ndan aldıkları ve imparatorun gücünü/bağımsızlığını ifade eden 'rex imperator in regno suo' öğretisini kralın kendi krallığı içinde her açıdan bağımsız olduğu şeklinde kral lehine yorumlamalarını verebiliriz (Erözden, 1997: 48-50). Bu örnekleri arttırmak mümkün olmakla birlikte, konumuz açısından asıl önemli olan bu değişimin ya da dönüşümün sonucunda açığa çıkan egemen modern devletin kendisidir.

Egemenliği içeren modern devletin ilk formu, kral etrafında şekillenen askerî, iktisadî ve bürokratik güç yoğunlaşması ve merkezileşmesiyle oluşan ve Fransa Kralı XIV. Louis'nin 1655'de Parlamento'daki konuşmasında kullandığı 'Devlet Ben'im (L'État c'est moi)' cümlesiyle sembolize edilen kral-devlet'tir. Kralın somut ve ölümlü olan kişisel bedeninden ayrı olarak sahip olduğu soyut ve ölümsüz kamusal bedeni, egemenliği içeren devlet ile özdeş hale gelmiştir. Kısaca tanımlayacak olursak, modern dev-

let belirli bir ülke sınırları içinde (ülkesellik-territoriality) dışsal ya da içsel bir güçle iktidarını paylaşmayan (egemenlik-sovereignty) merkezî (merkezilik-cenrality) bir siyasal yapıyı ifade etmektedir. Özellikle meşru şiddet kullanımı, vergi alınması, yargılama ve cezalandırma yetkisi gibi alanlarda kendisini gösteren egemenliğini bir tekel halinde uygulayan modern devletin, yetki alanını ifade eden ülke sınırları gittikçe kesin bir şekilde belirlenmiştir.⁴ Merkezî ordu ve bürokrasinin artan gücü karşısında, eski yerel ve bölgesel ara kurumların/mekanizmaların yetkisi ve etkisi gittikçe azalmıştır. Bu gelişmelere ek olarak, 'halk/ulus' kimliğinin devletle bütünleşmesi ve devletin temel meşruiyet kaynağını oluşturmasıyla birlikte 'ulusallık (nationality)' da, diğer üç unsurun yanında, modern devletin temel niteliklerinden birisini oluşturmuştur. Böylece süreç içerisinde modern devletin yapısı kral-devletten ulus-devlete doğru evrilmiş ve günümüzdeki anlamıyla 'modern ulus-devlet' biçimini almıştır.

Bu tarihsel ve ampirik gelişimin düşünsel/teorik alandaki yansımalarına kısaca göz attığımızda, Rönesans döneminden Fransız Devrimi'ne uzanan üç yüz yıllık süreçte çeşitli düşünürler ve teorilerle karşılaşmaktayız. Bir Rönesans düşünürü olan Machiavelli, kendi dönemindeki İtalya'nın parçalı iktidar yapısından rahatsız olmakta ve gerçekte bir tür 'kurumsallaşmış siyasal iktidar' ya da 'devlet (stato)' arayışını yansıtan Hükümdar/Prens (1985) başlıklı eserini kaleme almaktadır. Machiavelli ilk kez, adı konulmamış bir egemenlik anlayışını ifade etmekte ve daha önce Kilitse'nin üstünlüğünü ileri sürmek için kullanılan 'plenitudo potestatis' ilkesini laikleştirerek, egemen/üstün bir güç olarak örgütlenmiş merkezî bir devletin emrine vermektedir. Mutlak, sürekli, bölünmez ve devredilmez gibi asli özelliklerle tanımladığı egemenliği, siyasal topluma içkin ve devletin özü olarak sunan Bodin'in 'egemenlik kuramı' ise, sonraki düşünürlerce (Hobbes, Rousseau, Sieyès vb.) sürekli tekrarlanmış ve siyasal düşüncenin ayrılmaz bir parçası olmuştur. Buna göre artık devlet 'kurumsallaşmış egemen güç' olarak anlaşılacaktır.

Siyasal toplumun sürekliliği düşüncesini vurgulayan Bodin'in egemenlik kuramı, modern devlet anlayışının temellerini oluşturmuştur.

⁴ Weber'in (1991: 78) ifadesiyle, "Günümüzde devlet ile şiddet arasındaki ilişki çok yakın bir ilişkidir. Geçmişte -aileyle başlayarak- birçok kurumda fiziksel güç kullanımı gayet normal kabul edilmekteydi. Ancak günümüzde, devletin belirli sınırlar içinde, *meşru fiziksel güç kullanımını* (başarılı bir biçimde) *tekeline* almış olan bir insan topluluğu olduğunu söylemek zorundayız. 'Sınır (territory)'ın devletin niteliklerinden biri olduğu unutulmamalıdır".

Moggach'ın (2002: 17-19) ifadesiyle, "Bodin... hem polis hem de imparatorluğa karşı modern topraksal/territorial devleti tanımlar ve savunur (henüz ulus-devleti değil, çünkü geniş siyasal katılım öz değildir)... devleti feodal mülk kavramlarının pençesinden özgürleştirir... yönetenin kendi topraklarının siyasal alandan ayrışması modern, kişisel olmayan devlet kavramının ortaya çıkmasına işaret eder... Bodin devletin mülk alanından -bu mülk neden oluşursa oluşsun- kavramsal olarak özgürleştiği yeni bir siyasal mantıktan söz etmektedir". Bodin'den Hobbes'a giden süreçte ise, başta Suarez olmak üzere İspanyol düşünürler egemenlik kuramına toplumsal sözleşme kurgusunu eklemeye çalışmışlardır (Akal, 2003: 14-15). Bu bağlamda egemenliği içkin olan devletin toplumsal sözleşme kurgusu ile 'soyut' ve 'yapay' bir politik bütün/beden olarak tanımlanmaya başlanması, devletin temeline rasyonel bireylerin iradesini koyan Hobbes'un sistematik devlet kuramını hazırlamıştır.

Egemenliği içkin olan modern devletin kuramını, mutlak iktidarın zorunluluğunu çok sistematik ve tutarlı bir şekilde savunarak ortaya koyan Hobbes'da, devletin/Leviathan'ın temelinde, her bireyin davranışında rasyonelitenin hâkim olmasının sonucu olan toplumsal sözleşme bulunmaktadır. Bir tür güç kullanma tekeli olan Leviathan, rasyonel bireysel iradelerin ürünüdür yani bireyler tarafından yaratılmıştır ancak aynı zamanda bireyler kendilerini yarattıkları devlet ile özdeşleştirirler. Bütünüyle laik bir temelden hareketle modern egemen devleti meşrulaştıran bu rasyonalist kurguya göre, devlet insanlara hem içsel hem de dışsaldır. Halk devletin temelindedir, ona meşruluğunu verir ancak halkın devletten ayrı bir kişiliği yoktur. Çünkü devletten önceki doğa durumunda sadece iradesi olmayan bir kalabalık mevcuttur; tek tek bireylerin bir 'birlik', 'bütün', 'halk' olmasını devletin tekliği/birliği sağlar. Dolayısıyla, Hobbes siyasal temsil mekanizması yoluyla halkı egemenin ya da devletin içinde eritmektedir. Bu itibarla, teorik olarak devletin çıkarı ile halkın çıkarı arasında bir farklılık yoktur ve özgürlük, daha sonra Rousseau ve Hegel'de de karşımıza çıktığı üzere, egemenin yaptığı yasalara itaat etmektir. Egemeni/Devleti sınırlamak için onun karşısına dikebileceğiniz, ondan bağımsız haklarınız ya da özgürlükleriniz bulunmamaktadır çünkü bunları size veren Leviathan'ın kendisidir (Hobbes, 2004).

Hobbes'un teorik kurgusu kendi yıkımına yol açabilecek tohumları da taşımaktadır. Bu teorik kurgu içinden bir adım daha atarak Rousseau'nun ileri sürdüğü halk egemenliğine dayanan bir devlete ulaşmak mümkün-

dür. Hardt ve Negri'nin (2002: 107) ifadesiyle, "Thomas Hobbes'un nihâi ve mutlak bir egemen yönetici, 'yeryüzünde bir Tanrı' önermesi aşkın bir politik aygıtın modern kuruluşunda temel bir rol oynar... Yaşadığı tarihte Hobbes'un egemenlik teorisi mutlak monarşinin gelişmesi açısından işlevseldi; ama aslında bu aşkın teorik şema monarşi, oligarşi ve demokrasi gibi çeşitli yönetim biçimlerine de aynı şekilde uygulanabilirdi... Demek ki, Rousseau'nun demokratik cumhuriyetçiliğinin sonunda Hobbesçu modele benzemesi tesadüf değildi". Modern devletin gittikçe kişisellikten sıyrılan bir soyutlama düzleminde savunulması, bu soyutluğu kralın kamusal bedeninden daha iyi yansıtacak bir kusursuzluğu taşıyan yeni bir özneyle devletin özdeşleşmesini gündeme getirmiştir (Erözden, 1997: 54). Egemenlik kuramının özüne pek dokunmayan Rousseau, kralı aradan çıkartarak egemenliği halka teslim eder ve egemen halkın iradesi olan genel iradeyi hâkim kılmayı devletin odağına yerleştirir. Böylece modern devlet özü itibarıyla demokratik bir meşruiyetle donatılmaktadır. Bireyler genel iradenin ürünü olan yasalara yani kendi iradelerine itaat ederek özgürleşirler ve böylece hem devletin mutlak gücü hem de bireylerin özgürlüğü aynı anda gerçekleşmiş olur. Fransız Devrimi öncesinde 'halk' kavramı yerine 'ulus' kavramını kullanan ve egemenliği, Gramsci'nin diliyle artık 'modern Prens' olan ulusa teslim eden Sieyès'in katkısıyla, modern ulus devlet teorik ifadesini bulmuştur (Sieyès, 2005; Gramsci, 1984).

Bu teorik argümanların Fransız Devrimi sürecinde ve sonraki dönemde devlete ilişkin olarak çok ciddi sonuçları olmuştur. Teorik düzeydeki ulus-devlet modeli, ulusun tek tek bireylerin toplamını aşan soyut ve ahlâkî bir bütün/özne olması sebebiyle, pratikte nasıl işleyecektir? Gerçekte egemenliğin kendisi olan genel irade nasıl belirlenecek, Sieyès'in belirttiği gibi, kendi dili olmadığı için konuşamayan ulus adına iktidarı kim kullanacaktır? Bu ve benzeri sorular tartışılmış ve günümüzde de tartışılmaya devam etmektedir. Çünkü teorik düzeyde devletle halkı/ulusu özdeşleştirmek, bunun pratikteki sonuçlarını hiçbir zaman belirlememekte, hatta devleti tarihte hiçbir zaman olmadığı kadar büyük/güçlü bir meşrulukla donatarak, bireylerin devlet karşısındaki konumunu hiçleştirme eğilimini de içinde taşımaktadır. Bu paradoksal durumun devletin kendi doğasından kaynaklanan sebepleri olduğu gibi, onun temelinde yer alan toplumsal/ekonomik güç ilişkilerinin çatışmalı doğasından kaynaklanan sebepleri de mevcuttur.

Kısaca belirtecek olursak, feodal parçalanmışlığa ya da Kilise ve imparator gibi dışsal güçlere karşı egemenliği içeren modern devleti savunmak kendi içinde anlamlı ve tutarlı olmakla birlikte, bu durum beraberinde bu karşı konulamaz gücü sınırlamanın gerekliliğini ve bunun nasıl yapılacağı tartışmasını da getirmiştir. Çünkü bu haliyle modern devlet, Hobbes'un da ifade ettiği gibi, bu dünyada yaşayan ölümlü bir tanrı gibidir. Bu noktada böyle bir güç karşısında bireylerin ya da bireylerin örgütlülük hallerinden oluşan ara kurumların özgürlüklerinin nasıl korunacağı ya da korunması gerekip gerekmediği önemli bir tartışma düzlemini oluşturmaktadır. Bir diğer değişle, ortak çıkarı ya da genel iradeyi temsil ettiği ileri sürülen ve ulusal egemenlik teorisiyle demokratik bir meşruiyete de kavuşan devlet karşısında, özel çıkarın ya da kısmi/özel iradelerin konumu ne olacaktır? Ortak çıkar, özel çıkarların ve iradelerin bir ürünü müdür? Eğer değilse, onların bütünüyle dışında ve onlardan farklı bir doğaya mı sahiptir ve bunu belirleyen hangi öznedir? Devlet ileri sürüldüğü gibi ortak çıkarı yansıtan bir organ mıdır, eğer değilse devletin işleyişi kimlere ya da hangi toplumsal ve politik özne konumlarına hizmet eder? Bu gibi sorular bağlamında modern devletin özü, konumu ve işleyişi farklı siyasal düşünceler arasında tartışılmaya devam etmektedir.

MUHAFAZAKÂRLIK VE DEVLET

Yukarıda kısaca değindiğimiz gibi, siyasal ideolojilerin her biri 'D/devlet'e ilişkin temel argümanlar bağlamında birbirinden ayrılmaktadır. Egemenliği içkin olan ve rasyonel bir demokratik meşruiyetle donatılmış olan modern devletin bu teorik konumu ve bunun pratikteki sonuçları, siyasal ideolojileri kaçınılmaz olarak, devleti odak noktasına alan bir söylem geliştirmeye sevk etmiştir. Faşizmi bir kenara bırakacak olursak, genelde siyasal ideolojilerin modern devletle sorunu vardır; devleti çeşitli problemlerin kaynağı ya da aracı kurumu olarak görmektedirler (Eroğul, 1981: 1-2). Devletin yol açtığı sorunları yok etmek için de çeşitli çareler ileri sürerler. Bunlardan bazıları şöyle sıralanabilir: Devleti sınırlayarak küçültmek ve tarafsız bir aygıt konumuna indirgemek; devleti önce bir sınıf lehine işleyecek şekilde dönüştürmek daha sonra da bütünüyle ortadan kalkmasını ya da silinmesini hedeflemek; devleti insanların bilinçlenmesi ya da aydınlanması yoluyla, arada bir aracı sınıf olmaksızın yok etmek; devleti tüm toplumun çıkarına işleyen bir kurum haline getirmek vb. Ancak hemen belirtmek gerekir ki, modern siyasal düşüncelerin devlete bakış açısı,

diğer alanlara ilişkin temel argümanlarıyla doğrudan ve dolaylı olarak sıkı sıkıya bağlantılıdır. İdeolojilerin geniş anlamda insan, toplum ve siyaset algılayışları, 'devlet'in ne olduğuna ve olması gerektiğine yönelik ilkelerinin/kabullerinin temellerini oluşturmaktadır. Bu itibarla muhafazakâr düşüncenin devlet algısı da, geniş bir argümanlar bütünüyle bağlantılıdır ancak bu çalışma bağlamında bu ilişkilerin tüm yönleriyle ele alınması mümkün değildir. Bu nedenle aşağıda muhafazakâr düşüncenin, dönemsel açıdan modern devletin oluşum süreciyle de kesişen tarihselliği bağlamında kendisini gösteren, 'D/devlet'e ilişkin temel perspektifi sınırlı bir şekilde ele alınacaktır.

I

Devletin doğasını ve temel niteliklerini açıklamaya çalışan çeşitli teoriler mevcuttur. Bunlar çok çeşitli şekillerde sınıflandırılmıştır: Bireyden ve bireysel iradelerden hareket eden teoriler, toplumcu veya organik teoriler, sözleşme teorileri ve çatışmacı teoriler, doğal bütünleşme teorileri, 'bilimsel' teoriler vb. gibi (Özipek, 2003: 78-83; Heywood, 2007a: 123 vd.). Farklı muhafazakâr düşünürlerde değişik devlet teorileri ile karşılaşmak mümkün olmakla birlikte, genel anlamıyla şöyle bir argümanın ileri sürülmesi sanırım yanlış olmayacaktır: Muhafazakârlık, devletin kökenine ve meşruiyetine ilişkin olarak modern dönemde gündeme getirilen ve çeşitli düşünürler tarafından farklı şekillerde ifade edilen 'toplumsal sözleşme' anlayışına mesafeli durmaktadır. Muhafazakârlara göre, özgürce gerçekleşen bir sözleşme için öncelikle sağlıklı işleyen bir toplumsal düzen gereklidir. Toplumsal düzenin yokluğunda özgür bir sözleşmeden bahsetmek mümkün değildir (Scruton, 1989: 29-30). Toplum sözleşmesi kuramları, siyasal toplumu ya da devleti bir sözleşmeyle temellendirirken, bunun yanında sözleşme öncesi bir 'doğa hali' de tanımlamaktadır. Merkezî bir siyasal iktidarın/gücün ya da devletin olmadığı bir tür siyasallık öncesi durum olarak betimlenen doğa hali, siyasal toplumun gerekliliğinin ya da kaçınılmazlığının ortaya konduğu bir tür negatif durumu ifade etmektedir. Gerçekte doğa hali betimlemeleri aynı zamanda bir tür 'insan doğası' tanımlaması ve bazı düşünürlerin böyle bir durumun reel olarak yaşanmadığını söylemesine rağmen, insanlığın tarihsel öyküsünü sunmaktadır.

Örneğin Hobbes'un Leviathan'da anlattığı doğa halinde, insanlar mutlak bir özgürlüğe ve eşitliğe sahiptir ancak insanlar arası ilişkiler herkesin herkes için bir kurt haline geldiği (homo homini lupus) sonsuz bir çatışma

ortamıdır. Doğa halinde yaşam, “yalnız, yoksul, kötü, vahşi ve kısa”dır. Doğal insan şiddetli ölüm tehlikesi altında korkuyla yaşayan, hiçbir zaman süreklilik kazanmış bir iktidar ilişkisi kuramayan ve bu nedenle iktidarı ne kadar artarsa artsın hiçbir zaman güvende olmayan bir konumdadır (Hobbes, 2004: 94-95). Locke’un (1988) doğa hali betimlemesi Hobbes’ dan farklı olarak insanların barış içinde, belirli haklara sahip bireyler olarak yaşadıkları bir tür toplum durumunu içermektedir. Ancak bu barış halinden devlete geçmenin gerekçesi üretilemeyeceği için, bir şekilde yine savaş çıkacaktır. Rousseau ise (2003), iki düşünürden de farklı olarak, doğa halini sabit bir şekilde sunmaz; doğa hali kendi içinde değişen ve dönüşen farklı aşamaları içeren insanlığın tarihsel öyküsünün bir tür dinamik sunumudur. Aralarındaki farklılıkları bir kenara bırakırsak, üç düşünürde de bir şekilde insanların içinde buldukları halden çıkma ve daha güvenli, özgür ve eşit olacakları bir siyasal toplum kurma amacı içinde oldukları görülmektedir. İnsanlar rasyonel varlıklar olarak içinde buldukları halde yaşamı sürdürmenin mümkün olmadığını anlarlar ve rasyonel bir davranışla bir ‘toplumsal sözleşme’ ile siyasal toplumu ya da devleti yaratırlar. Sözleşme kuramları, kendi içsel farklılıkları saklı kalmak kaydıyla, insan-toplum-devlet üçlüsüne ilişkin rasyonel temelde oluşturulmuş kurgusal açıklamalardır.⁵

Muhafazakâr düşünce için, doğa hali ve sözleşme kurguları, ister insanlığın gerçek tarihsel öyküsü olsun isterse sadece metodolojik birer araç olsun, iki durumda da geçerli bir açıklama değildir; hatta bazı açılardan oldukça tehlikeli sonuçlar doğurabilecek argümanlardır. Bu tarz rasyonalist kurgusal argümanlardan hareketle insanın ve toplumun gerçek doğasını açıklamak mümkün değildir. Zaten bunu ileri süren düşünürlerin de, tarihsel gerçekliğin ne olduğunu öğrenmek gibi bir derdi yoktur. Bu tarz açıklamalar ya mevcut bir tarihsel/toplumsal gerçekliğe karşı çıkmak ya da kurgulanan bir yapıyı inşa etmek ve meşrulaştırmak için ileri sürülmektedir. Tecrübe ve deneyime dayanmadığı için, doğa hali ve sözleşme kurgularının tarihsel ampirik düzeyde bir gerçekliği bulunmamaktadır.

⁵ Toplumsal sözleşme geleneğinin en olgun ifadesini Kant’ın ‘varsayımsal negatif sözleşme’ olarak kabul edilen fikrinde bulmak mümkündür. Buna göre Kant, bütünüyle hukuki bir anayasa ve devletin, gerçekten var olduğunu varsaymamız gerekmeyen bir ‘orijinal sözleşme’ sayesinde ortaya çıkabileceğini ileri sürmektedir. Kant’a göre, adil bir devletin varlığını sürdürmesini sağlamada, ortada bir sözleşme olmasa bile, toplumsal sözleşme fikri ahlaki ve siyasi açıdan önemli bir güce ve işleve sahiptir. Bkz. (Kant, 2003: 79-80)

Toplumsallığın doğasına ilişkin olarak muhafazakâr görüşün, anti-rasyonalist liberal düşünce geleneği ile kesiştiğini söylemek mümkündür. Örneğin David Hume'un (1985) toplum sözleşmesi kurgusuna yönelik eleştirileri, tecrübe ve deneyimi ön plana alan ampirik perspektife dayanmaktadır.

Muhafazakâr düşünceye göre tarihsel ve toplumsal özelliklerinden sıyrılmış bir 'soyut insan'⁶ ya da 'doğa durumu' mevcut değildir. İnsan farklı şekillerde ya da biçimlerde de olsa her zaman belirli bir toplumsallık içinde yaşar. Bu nedenle toplum ya da devlet öncesi bir doğal durumdan ve doğal insandan bahsetmenin, hem tarihsel gerçeklik açısından hem de metodolojik açıdan bir anlamı bulunmamaktadır. Bu tarz bir yaklaşımla, bireysel iradelere ve akılcı ilkelere dayanan kurucu bir sözleşme fikrinden hareket etmek, toplum ve devlete ilişkin bir tür 'yapaylık' algısı yaratarak, organik bir doğaya sahip olan toplumsal/siyasal düzeni mekanik bir basitlikte çözümlenmeye çalışmak anlamına gelmektedir (Çiğdem, 2001: 45-49). Toplumsal/Siyasal düzene ilişkin tarih dışı gördüğü rasyonalist kurguların eleştirisine dayanan muhafazakârlığa göre, devlet bireysel iradeler üzerinde yükselen yapay bir kurum değildir, geniş anlamda süreklilik taşıyan tarihsel süreçteki organik toplumsal düzenin ayrılmaz bir parçasıdır. Akılcı ve mekanik bir çözümlenmeye uygun olmayan 'toplumsallık', aynı zamanda devletin de bir parçasını oluşturduğu 'organik bir bütünsellik' içinde var olmaktadır (Honderich, 1990: 148 vd.). Dolayısıyla devleti anlamak ya da çözümlenmek için, ampirik olarak tarihsel ve toplumsal pratikler ve kurumlardan, bu birikimin ürünü olan gelenek ve tecrübelerden hareket etmek gerekir.

Muhafazakârlara göre, insan ve toplumun karmaşık doğasını sözleşme kurgusundan hareketle mekanik ve basit bir çözümlenme ile açıklamak yanlış olmakla birlikte, Edmund Burke toplum ve devlete ilişkin bir sözleşmeden bahsetmektedir. Ancak bu sözleşme Hobbes, Locke ya da Rousseau'da olduğu gibi bireysel iradeler üzerinde yükselmez; bireyler, toplum, devlet, doğa ve Tanrıyı içeren bir bütünselliği vurgulayan aşkın bir ortaklığın ifadesidir: "Toplum (society) gerçekten bir sözleşmedir. Sa-

⁶ De Maistre, Jakobenlerin anayasalarını evrensel ve soyut bir 'insan' için yaptıklarını ancak böyle bir insanın yeryüzünde bulunmadığı söylemektedir: "Fransızları, İtalyanları, Rusları vs. gördüm. Montesquieu sayesinde İran'ı bile biliyorum; ancak bildirmek isterim ki, hayattımda hiçbir zaman böyle bir *insan* görmedim, tabii benim bilgim dışında olması hariç" (Nisbet, 2007: 81).

dece arzi menfaat temini gayesiyle yapılan yan sözleşmeler insanların keyfi isterse feshedilebilir; fakat devlet (the state) biber, kahve, patiska ve tütün ticaretindeki ortaklık anlaşmaları gibi ele alınmamalıdır; yahut kısa vadeli menfaat için böyle aşağı bir bağlantıyla ihdas edilip de tarafların canı isteyince vazgeçilen bir uzlaşma olamaz. Ona farklı bir saygıyla yaklaşmak gerekir; çünkü o geçici ve dayanıksız mahiyetin/tabiatın kaba hayvanî mevcudiyetine hizmetten başka işe yaramayan şeylerdeki ortaklık değildir. Devlet bütün bilimlerde ve sanatlarda ortaklıktır; her erdemde ve her mükemmeliyette ortaklıktır. Böyle bir ortaklığın hâsılatı birçok kuşakta elde edilemeyeceği için, devletteki ortaklık yaşayanların ortaklığı olmakla kalmaz, ölmüş bulunanlar ve doğacak olanlarla da ortaklığı gerektirir. Her bir devletin her bir sözleşmesi, bütün fizikî ve ahlâkî tabiatları önceden belirlenmiş yerlerinde tutan bozulamaz olan yeminin onayladığı sabit bir sözleşmeye göre tabiatın aşağı kademelerini yüksek kademelerine bağlayan, görünen ve görünmeyen dünyayı birbiriyle birleştiren ezeli ve ebedî toplumun büyük ilksel sözleşmesinde bir maddedir” (Burke, 1993: 96-97).

Görüldüğü üzere, görünen ve görünmeyen dünyayı birleştiren ezeli ve ebedî toplumun aşkın yapısından bahseden Burke’ün yukarıdaki satırları, klasik anlamda bir toplum sözleşmesi olmadığı gibi tam tersi bir yaklaşımın göstergesidir. Toplum ya da devlet öyle karmaşık ve aşkın bir doğaya sahiptir ki, sanki bu karmaşıklık yokmuş gibi basit bir sözleşme mantığı ile açıklanmaları mümkün değildir. Kısacası toplum ve devlet, tarafların canları isteyince vazgeçebilecekleri bir sözleşmeye dayanmaz.⁷ Bir süreklilik ve ortaklık olarak toplum ve devlet ölmüşleri, yaşayanları ve doğacakları içerdiği için, geçmiş, şimdi ve gelecek arasındaki bir ortaklığın ifadesidir. Burke insanın doğal toplumsallığını ve devletin varlığını dinsel bir temel-

⁷ Devlete ilişkin sözleşme karşıtı bu yaklaşımın zirve noktası, daha sonra diyalektik temelde açıklanan rasyonalist bir perspektifle Hegel’in satırlarında yer alacaktır: “Modern zamanlarda devleti, herkesin herkesle yaptığı bir sözleşme olarak nitelemek çok popüler bir görüştür... Bu yüzeysel bakış açısına göre, sözleşmede farklı iradelerin birliği mevcuttur... Ancak devlet söz konusu olduğunda durum farklıdır; birey kendi iradesine göre sosyal duruma (social condition) giremez ya da ayrılmaz, çünkü hepimiz zaten doğuştan bir devletin vatandaşlarıyız. Rasyonel insanın niteliği devlette yaşamaktır ve eğer ortada bir devlet yoksa, akıl derhal bir tane kurulmasını talep eder... Devletin temelinde sözleşme yoktur... Modern devletin gösterdiği büyük ilerleme, mutlak bir hedefe sahip olması ve bunu sürdürmesindedir. Artık Ortaçağ’da olduğu gibi, bireyler için devletle ilgili özel koşullar ileri sürmek mümkün değildir” (Hegel, 2001: 78).

den hareketle de savunmaktadır. Buna göre, insanı ve onun doğasındaki tutkuları Tanrı var etmiştir ve onun olması gerektiği gibi olmasını sağlayacak araçları da sunmuştur: “Bize, erdemimizi olgunluğa erdirebilecek bir doğa bahşeden, aynı zamanda bunun için gerekli araçları da diledi. O, böylece Devlet’i diledi” (Burke, 1993: 98).

Kısaca belirtecek olursak, muhafazakâr düşünürler bir tür Aristotelesçi ‘zoon politikon’ anlayışına yani insanın doğal olarak toplumsal ve siyasal bir varlık olduğu inancına sahiptir. Bu inancın ya da kabulün temeli dinsel kaynaklar olabileceği gibi insan doğasına dair bütünüyle din dışı çözümler de olabilir (Arnhart, 2010). Bu inancın nasıl temellendirildiği, ulaşılan sonuç açısından bir farklılık yaratmamaktadır: Beşeri hayatın doğal durumu, mevcut toplumsallık ilişkilerinden soyutlanarak açıklanabilecek bir nitelik arz etmez. Çünkü insanın doğal toplumsallığı, mevcut durumdan soyutlanarak elde edilecek bir üst ilkedan/akıldan hareketle yargılanabilecek ya da değerlendirilebilecek bir gerçekliğe sahip değildir. Bu nedenle toplumsal ve tarihsel olanla insan doğası, iç içe geçmiş organik bir bütünselliğe sahiptir. Aynı durum tarihsel bir somutluk olarak kendisini gösteren devlet için de geçerlidir. Aristoteles’in Politika’nın (1993: 9) henüz başında ‘erekselci’ bir perspektife dayanarak belirttiği gibi, devlet doğal bir oluşumdur, insan topluluklarının doğal amacı devlet olmaktır; insan da doğası gereği devlette yaşamaya uygun bir siyasal varlıktır. Aristoteles’in devletin doğallığına ilişkin açıklamalarını, farklı şekillerde gerekçelendirilse de, muhafazakâr düşünürlerin temel ortak kabullerinden birisi olarak görmek mümkündür. Bunun arka planında ise insan doğasına ve toplumsala ilişkin temel bazı kabuller bulunmaktadır.

II

Devleti doğal bir oluşum olarak gören muhafazakâr düşünce, modern egemen devletin mutlak gücünden ve bu güce dayanarak toplumsal alanı yeniden dizayn etme ya da kurgulama amacından ise ciddi şekilde rahatsız olmuştur. Devletin gittikçe artan ve merkezileşen gücüne karşı, ‘otorite’, ‘hiyerarşi’ ve ‘düzen’ gibi kavramları önemseyen muhafazakârların sert tepki göstermesi ilk bakışta yadırganabilir. Ancak muhafazakârlığın otoriteyi önemseyen ve toplumsal düzen için gerekli gören anlayışı, otoriter ve merkezî bir siyasal iktidarın sınırsız gücü ile uzlaşmamaktadır. İnsanın kusurlu doğasına, epistemolojik düzeyde bilgi ve yargı sürecindeki saf anlamıyla rasyonel olmayan unsurlara, tarihsel sürekliliğe, toplumsalın

bütünsel organik doğasına vurgu yapan bir muhafazakârlık, devlet eliyle gerçekleştirilmek istenen rasyonalist ve kurgusal projelerin tehlikeli sonuçlarına dikkat çekmekte ve bu tarz radikal değişimlere karşı çıkmaktadır. İnsan doğasını değiştirmeyi ya da Rousseau'nun Toplum Sözleşmesi'nde (1994: 51) olduğu gibi, ona yeni bir doğa kazandırmayı hedefleyen kurgusal ideal toplum tasarıları, kaçınılmaz olarak siyasal iktidarın gücünü yukarıdan aşağıya dayatmasına ve zor kullanmasına bel bağlamak zorunda kalmaktadır.

Modern devlet ve modern zamanlarda gerçekleşen devrimci değişimler, sanıldığı gibi aksine Aydınlanma'nın 'rasyonel otonom birey'ini gerçekleştirilememiş, gittikçe bireyin içinde özgürce nefes aldığı ortamlar ve kurumlar devlet otoritesi altında ezilmeye başlanmıştır. Modern devlet, topluma daha fazla müdahale eder hale gelmiş ve bireylerin geleneksel toplumda olduğundan daha fazla ezilmesine yol açmıştır. Muhafazakârlara göre, Fransız Devrimi ile birlikte yaşananlar ve düşünceleri ile bunun altyapısını hazırlayan filozoflar, bu total ya da totaliter zihniyetin hem teorisinin hem de pratiğinin ilk modern örneğini oluşturmaktadır. Özellikle Rousseau'nun 'genel irade' ve 'ulus egemenliği' gibi fikirlerini mutlak iktidarının meşruiyet kaynağı olarak kullanan ve merkezileştirici bürokratik bir aygıt olan modern devlet, aile, akrabalık grupları, kilise, lonca ve insanların aidiyet hissettiği bütün yerel ve bölgesel birliklerin yani sosyolojik ifadesiyle ara/tampon kurumların/mekanizmaların altını oymuştur. Muhafazakârlara göre ara kurumların biçimi ya da örgütlenme tarzları tarihsel süreç içinde değişebilir, ancak devlet otoritesi karşısında bireylere sundukları bağlılık ya da güvenlik duygusu, dayanışma ve beraberlik algısı, yabancılaşmayı engelleyen etkisi devam etmektedir.⁸

Modern devletin, bireylerin örgütlülük hallerini ifade eden ve toplumsal düzen açısından ilk bakışta anlaşılacak önemli işlevleri yerine getiren bu otonom sosyal grupları ortadan kaldırması, yasaklaması ya da onların işlevlerini kendi üzerine alarak devasa bürokratik kurumlar oluşturması, bireyleri yalnızlaştırmış, yabancılaştırmış ve Leviathan'ın tecavüzlerine karşı savunmasız birer yem durumuna düşmelerine yol açmıştır (Özipek ve Bülbül, 2007). Muhafazakârlara göre modern dönemde yaşanan birçok toplumsal ve siyasal sorunun temelinde, devletin, gittikçe artan

⁸ İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde devletin ara kurumlara yönelik saldırganlığını, yaşanan sosyal hoşnutsuzluklardan sorumlu tutan David Willetts'in güçlü ara kurumları, serbest piyasa ve sınırlı devletle bir arada savunan argümanları için bkz. (Gray ve Willetts, 1997: 67 vd.).

teknolojik imkânlarla da desteklenen ve totaliter bir şekil alan, müdahaleciliği ve ara kurumların iktidarını gasp etmesi yatmaktadır. Aralarındaki iki yüz yıla rağmen Burke ve Nisbet'in ortak kaygısı şudur: Ara kurumların ya da sivil toplumdaki örgütlenmelerin otoritesinin tahrip edilmesi, devletin içte ve dışta şiddete başvurmasına ve bir tür savaş makinesi olarak militarizme yönelmesine yol açacaktır. Burke'ün diliyle söylersek, toplumun iktidarı ılımlı ve 'güzel' kılan unsurları ani bir şekilde yok edilirse, bireyler sınırlayamadıkları devletin çıplak şiddetiyle baş başa kalacaklardır. Kısacası muhafazakâr düşünürlere göre, birey-devlet ilişkisini dolayımlayan ve birer özgürlük alanı olan toplumsal kurumların ya da ara mekanizmaların tahrip edilmesi sağlıklı bir düzen kurulmasını engelleyecektir. Fransız devrimcilerin ara kurumları yok etmesi, devlet karşısında bireyleri atomize hale getirerek, devletin şiddetine karşı korunmasız ve savunmasız kalmalarına yol açmıştır.

Buradan hareketle muhafazakâr düşüncede modern egemen devletin sınırlarına ya da sınırlanmasına yönelik argümanlarla karşılaşmaktayız. Buna göre, bir ülkedeki en üst siyasal iktidar/güç olan devlet, ancak başka meşru iktidar alanlarıyla sınırlanabilir; iktidarı iktidarla sınırlamaktan başka çare yoktur. Özellikle Fransız Devrimi sürecinde kendisini gösteren merkezî ve sınırlanmamış politik gücün neler yapabileceğine dair muhafazakâr algı, bu karşı çıkışın ve sınırlama ihtiyacının temellerini oluşturmuştur. Ancak henüz Fransız Devrimi'nden bile önce Montesquieu'nün sosyolojik bir perspektiften hareketle, siyasal özgürlüğü sağlamak ve despotizmi engellemek için önerdiği ara kurumlar/mekanizmalar anlayışı, muhafazakâr düşüncedeki ortak kabullerden birisini oluşturmuştur. Hobbes ve Rousseau gibi egemenlik kuramcılarında görülenin aksine, Montesquieu devlet iktidarının ılımlı ve özgürlükçü olması için İngiltere'de olduğunu düşündüğü güçler ayrımını ve devlet ile bireyler arasında yer alan örgütlü ara kurumların iktidarını savunmuştur (Aron, 2004). Sözleşme kuramlarına karşı çıkan, toplumsal olanı (somut koşulları) siyasal olanın temeli olarak gören ve devrimci değişime karşı sonuçlar doğuran anlayışıyla (Burke'ün çağın dahisi olarak nitelediği) Montesquieu, sonraki muhafazakâr düşüncenin sürekli tekrar edeceği temel bir perspektif ortaya koymuştur.

Nesnelerin doğasından türeyen zorunlu ilişkileri ortaya koyduğunu ileri süren Montesquieu'ye göre, siyasal yapıların ya da devletlerin temelinde maddi ve manevî bütün özellikleri kapsayan somut toplumsal/tarihsel koşullar bulunmaktadır. Dolayısıyla (saf/kurucu) akıldan ha-

rekette, herkes ve her yer için geçerli/iyi olan evrensel bir ideal devlet ortaya koymak mümkün değildir. Çünkü insanlar yasaları yaparken akıllarını kullansalar bile, bunu belirli nesnel zorunluluklar altında yapmaktadır; bu nedenle siyasal yapıları insanların akli ya da iradesi değil, somut koşullar belirlemektedir. Önemli olan, özünde toplumsal ve tarihsel bir nitelik gösteren ve sadece maddi değil manevî unsurları da içeren ve bir ülkenin/ulusun 'ruhu'nu oluşturan bu somut koşulları çözümlemek ve buradan hareketle siyasal yapının nasıl bir şekil aldığı ve alacağını belirlemektir (Althusser, 2005). Akıl/Devletin toplumsal ve tarihsel temellerini incelemeyi ön plana alan bu perspektif, muhafazakâr düşüncenin 'gelecek', 'tarih', 'tecrübe', 'pratik akıl', 'sağduyu' vb. gibi kavramlarla ifade ettiği bakış açısıyla aynı temele dayanmaktadır.

Montesquieu'den günümüze uzanan süreçte Bonald, Burke, Tocqueville, Nisbet, Kirk vb. gibi muhafazakâr düşünürler, ara kurumların birey-toplum-devlet ilişkisindeki önemli rollerinin altını çizmişlerdir. Devletin artan gücü karşısında, ara kurumların meşru iktidar odakları ya da otoriteler olarak mevcudiyeti, bireysel özgürlükler için de gerekli görülmüştür. Ancak muhafazakâr düşünürlerde liberalizme benzeyen bir bireysel haklar savunusu bulmak mümkün değildir. Bu noktada önemli bir tartışma gündeme gelmektedir: Modern devletin müdahaleci ve homojenleştirici tavrına karşı çıkmak bireysel özgürlükler için de önemlidir ancak bireylere yönelik olarak benzeri bir müdahale ara kurumlardan kaynaklanamaz mı? Devletin gücü ve imkânlarıyla karşılaştırıldığında ara kurumların bireyler üzerindeki tahakkümü bireysel özgürlükler açısından önemsizmiş gibi görülebilir, ancak bunun sonuçlarını genel bir yargıyla öngörmek mümkün değildir. Özellikle ilk dönem muhafazakâr düşünürlerde aile, cemaat, kilise, lonca, gelenek vb. bağlamında yer alan ara kurumlar savunusunu, günümüzün bireysel hak ve özgürlükler anlayışıyla uyuşacak şekilde açıklamak biraz zor görünmektedir. Örneğin ataerki aile yapısının ya da kilise kurumlarının bireyler üzerindeki otoritesini, bireysel özgürlük bağlamında açıklamak mümkün değildir. Bu bağlamda günümüz muhafazakârları açısından, bireysel özgürlükler ile ara kurumları da kapsayacak şekilde geniş anlamıyla 'cemaatler' ilişkisi, önemli bir tartışma zeminini oluşturmaktadır.

Ayrıca otoritesi savunulan ara kurumların kendi yapılarında süreç içinde ciddi değişimler yaşanmaktadır. Geniş anlamıyla toplumsal düzende gerçekleşen değişim, ara kurumların yapısını da etkilemektedir.

Örneğin kadının sosyal ilişkilerdeki konumunda yaşanan değişim, aile kurumunu da değiştirmekte hatta sosyalliğin kendisini de dönüştürmektedir. Bu değişim ya da dönüşüm karşısındaki tutum/tavır büyük önem taşımaktadır. Sosyalliğin kendi temelinde yatan asli (değişmez) ilkeler üzerinden değerlendirme yapmakla, sosyalliğin belirli bir tarihsel zaman ve mekânda somutlaşmış ya da kurumsallaşmış biçimleri/formları üzerinden değerlendirme yapmak arasında ciddi bir fark bulunmaktadır. Bunun doğrudan sonucu olan bir diğer önemli nokta, değişimler/dönüşümler ya öze ilişkin olmayan biçimsel farklılaşmalar olarak görülecek ve bu durum temel perspektifi çok fazla etkilemeyecektir ya da değişimlerin niteliği üzerine felsefi temellere dayalı, derin bir tefekkür sergilenecektir. Bu nokta muhafazakârların ve muhafazakâr düşüncenin günümüzdeki ve gelecekteki seyrini etkileyecek önemli bir husustur.

III

Muhafazakâr düşüncenin devlete ilişkin olarak toplumsalın diğer alanlarını da kapsayan bütüncül ya da çok yönlü bakışı, devletin özünü/doğasını, kurumsal yapısını ve işleyişini daha gerçekçi bir şekilde anlamak açısından önemli bir nokta olmakla birlikte, bazı durumlarda bu perspektif bir tür büyük harfle yazılan 'Devlet' algısını da gündeme getirebilmektedir. Siyasal kurum/aygıt olan ve küçük harfle yazılan 'devlet', yani tarihsel tikellikler içinde kendisini gösteren siyasal kurumsallaşma biçimleri ile evrenselliği kendinde özdeşleştiren ve Hegelyen bir şekilde her şeyin en üst ilkesi ve belirleyicisi konumunda bulunan büyük harfle yazılan 'Devlet' algısının, muhafazakâr düşünce içinde yan yana bulunabileceğini söylemek mümkündür. Bu dikkat edilmesi gereken teorik sorunun pratikteki sonuçları çok önemlidir. Muhafazakâr tahayyülün ikisi arasındaki ayrımı netleştirmesi ve bu iki devlet algılayışını, pragmatik amaçlarla ve kısa vadeli politik çıkarlar için koşullara göre kullanıma sokması gerekir. Bu konu demokrasi ya da özgürlük ile muhafazakârlık arasındaki ilişkinin ya da sınırın da önemli belirleyici unsurlarından birisidir.

Muhafazakâr düşüncede, organik bütünsellik anlayışının sonucu olarak, iç içe geçmiş iki ayrı çözümleme düzeyi bulunmaktadır. Birinci düzeyde geçmişten geleceğe uzanan, ölmüşleri ve doğacak olanları da içinde barındıran ve kendisini tarihin ürünü olan toplumsal/siyasal kurumlarda açığa vuran geniş anlamda bir 'politik toplum' ya da 'Devlet/Toplum' ele alınmaktadır. Örneğin Burke'ün daha önce aktardığımız, bütüncül ve aş-

kın bir Devlet anlayışını ifade eden, bize Hegel'i hatırlatan satırları bu düzeyi yansıtmaktadır. Bu noktada devlet ve toplum bir arada ve aşkın bir bütünselliğin birbirinden ayrılamayan parçaları olarak görülmektedir. İkinci düzeyde ise, mevcut ampirik gerçeklikte somutlaşan ve tarihsel süreç içinde değişim geçiren bir siyasal aygıt olarak 'devlet/yönetim' söz konusudur. Birbirinden farklı olan bu iki düzey, muhafazakârlığın toplumsal yapıya organik bakışında açığa çıkan sosyolojik perspektif nedeniyle bir arada bulunmaktadır. Ancak siyasal iktidarın sınırlanmasının mümkün olması ve bu sınırların tespit edilmesi için, bu iki düzeyin birbirinden ayırt edilmesi gereklidir. Çoğu zaman muhafazakâr düşünürlerin yazılarında bu iki düzey karmaşık bir şekilde ve yan yana mevcuttur. Siyasal aygıt olarak devletten bahsederken bir anda Devlet/Toplum devreye girmekte ya da tersi olmaktadır. Bu düzeylerin ayrılmaması, muhafazakârların özellikle devrimci/radikal yönetim eleştirisi bağlamında karşı çıktıkları 'despotik devlet' ya da 'kapsayıcı devlet' anlayışına karşı neyi önerdikleri ya da devletin nasıl sınırlanacağı gibi soruların cevapsız kalmasına neden olacaktır.

Muhafazakâr düşünürlerin siyasal aygıt olarak devlet anlayışına göz atıldığında, bir ideal olarak demokrasi, ulusal egemenlik, insan hakları vb. gibi kurgusal yaklaşımlara mesafeli durdukları görülmektedir. Önemli olan somut gerçeklikteki insanların, farklı toplum kesimlerinin ya da sınıfların durumu, tarihsel sürecin ürünü olan toplumsal/siyasal kurumlar ve bunların devletle olan ilişkileridir. Dolayısıyla karşımızda birey, devlet ve ara kurumlardan oluşan üçlü bir otorite paylaşımı mevcuttur. Devlet bireysel iradelerin belirleyiciliğinden koparılmakta ancak toplumsal/tarihsel evrimin ürünü olan gelenekler, teamüller ve uzlaşımınla ilişkilendirilerek çeşitli kurum ve kurullarla iktidarı sınırlanmaktadır. Kıscası, devlet-birey ilişkisini dolayımlayan ara kurumların iktidarı, devletin iktidarını sınırlayan ya da siyasal eylemin sınırlarını çizen köşe taşları haline gelmektedir. Bir diğer deyişle, siyasal otorite toplumdaki otorite türlerinden sadece birisidir ve yetki/etkinlik alanı diğer otoritelerin iktidar alanı ile sınırlanmıştır. Bu itibarla, "muhafazakârlığın... siyasal önerileri geniş kapsamlı ve iddialı olmak yerine kısımlidir. Ayrıca, muhafazakâr öğretilerde siyasetin alanı da sınırlıdır; sırf siyasal faaliyetle çözülemeyecek sorunların var olduğu kabul edilir. Uyuşmazlıkların, esas itibarıyla tarihsel tecrübelerin ürünü olan kurumlar içinde ve yasa egemenliği çerçevesinde

çözülmesini ister. Muhafazakârlık bu bakımdan liberalizmin rasyonalistik olmayan yorumuna benzemektedir” (Erdoğan, 1993: 81).⁹

Daha önce de belirttiğimiz gibi, muhafazakârlığa göre devlet kurumlarının otoritesi tarafından sınırlanacaktır. Soyut ve kurgusal teoriler yoluyla devleti sınırlamak mümkün değildir; hatta Fransız Devrimi’nde açığa çıktığı üzere soyut bir ‘bireycilik’ ile kapsayıcı bir ‘devletçilik’ birbirini destekleyecek şekilde bir arada bulunabilmektedir. Bu nedenle devlet ancak tarihsel sürecin ürünü olan kurumlar ve kurallar aracılığıyla sınırlanabilir; bunlar ise farklı toplumsal gerçekliklerde değişik biçimlerde somutlaşmaktadır. Özgürlüğün, devletin bu kurumların otoritesiyle sınırlanması yoluyla mümkün olabileceğini ileri süren muhafazakârlara göre, özgürlük toplumsal düzenden ayrı ya da onun dışında bir kavram olarak görülemez. Muhafazakârlar, özgürlük için bir düzenin ön şart olduğunun altını her zaman çizmektedir. Özgürlüğün toplumsal doğasını ve koşullarını vurgulayan bu bakış açısına göre, toplumsal alandaki çeşitlilik ve farklılıklar ve bunların örgütlülük biçimleri, devlet iktidarının gerçek sınırlarını ve özgürlüğün de ön şartını oluşturmaktadır.

Bu noktada muhafazakâr düşüncenin devlet algısı bağlamında önemli bir problem alanı karşımıza çıkmaktadır: Geniş anlamda ara kurumların otoritesini ve özgürlüğünü savunmak muhafazakârlık açısından anlamlı olmakla birlikte, bunların devlet ile ne tür bir ilişki içinde olacakları da büyük önem taşımaktadır. Örneğin Hegel’in düşüncesinde, gerek taşıdığı değerler gerekse tarihsel şekillenme açısından sivil toplum alanı, aile ile devlet arasında yer almaktadır. Hegel alanlar arasında diyalektik bir karşılıklı nüfuz ilişkisi varsaymakla birlikte, son kertede devletin belirleyiciliği ve tamamlayıcılığı ön plana çıkmaktadır (Hegel, 2001: 132 vd.). Organik bütünlük bağlamında aile, devlet ve ara kurumların birbiriyle bir şekilde karşılıklı bağımlılık ilişkilerine sahip olduğunu söylemekle,

⁹ Yirminci yüzyılın önemli muhafazakâr düşünürlerinden Michael Oakeshott’ın (1975: 42) satırları, modern muhafazakâr düşüncenin, farklı felsefi temellerden kaynaklansa da, liberal siyasal düşüncenin belirli bir türüyle olan paralellliğini ortaya koymaktadır: “Yönetimin görevi vatandaşlarına başka inançlar ve etkinlikler dayatmak, onlara yol gösterip eğitmek, onları başka bir şekilde mutlu etmeye çalışmak, yönlendirmek, eyleme kışkırtmak, yol göstermek veya onların faaliyetlerini herhangi bir çatışma çıkacak şekilde koordine etmek değildir; yönetimin işlevi sadece yönetmektir. Bu, diğer faaliyetlerle bir araya geldiğinde kolayca yozlaşabilecek mevcut durumda vazgeçilmez olan çok özel ve sınırlı bir etkinliktir. Yönetici, görevi oyunun kurallarını uygulamak olan bir hakem veya bir tartışmayı kurallara göre yöneten ama kendisi tartışmaya katılmayan bir başkandır.”

Hegelyen bir devlet anlayışından hareketle devleti aşkın ve ayrıcalıklı bir konuma yerleştirmek çok farklı durumları anlatmaktadır. Ancak muhafazakârlığın tarihsel birikimi, bünyesinde bu farklı devlet anlayışlarını taşımaktadır. Devletin Tanrının bu dünyadaki yürüyüşü mertebesine mi konulacağı yoksa dar anlamda beşeri ihtiyaçların giderilmesi için var olan politik bir aygıt olarak mı görüleceği Weberyen anlamda iki ideal tipi oluşturmakla birlikte, duruma göre bunlardan birisini ön plana çıkartan karma bir anlayış da ortaya konulabilir. Günümüz muhafazakârları da, sonuçları birbirinden çok farklı olan bu anlayışlara dair bir gerilimi zaman zaman yaşamaktadır. Bir yandan 'devlet' kavramı, sınırlanmasını mümkün kılan unsurları yok edecek şekilde yüceltilip kutsanırken, öte yandan artan devlet gücü rahatsız edici bir seviyeye ulaştığında bunu sınırlanmanın yolları aranmaktadır. Devlete ilişkin söylem yukarıda açıkladığımız iki yaklaşım biçimi arasında gidip gelmektedir.

Bu ikilem sağlıklı bir şekilde çözülmedikçe, muhafazakârlık bünyesinde bu potansiyel gerilimi taşımaya devam edecektir. Düzeylerin net bir şekilde farklılaştırılması ve devleti de içeren genel anlamda 'toplum' kategorisi ile siyasal aygıt anlamındaki devlet kategorisini ayırmak ve bunun üzerinden çözümlene yapmaktır mümkündür. Ancak özellikle modern devletin ulus-devlet biçimini almasıyla yani devlet ve ulusun özdeş kabul edilmesiyle birlikte, muhafazakârlık açısından bu ayrımı yapabilmek daha zor hale gelmiştir. Muhafazakârlığın bünyesinde taşıdığı, Nisbet'in (2007: 91) ifadesiyle, "zapt olunamaz bir feodalizm unsuru", yani modern devlet karşısındaki çeşitli iktidar odaklarının otoritesini savunma eğilimi, ulus-devlet formunun yerleşmesi ve artık belirli bir tarihsel geleneğe de sahip olmasıyla birlikte tartışılabilir duruma gelmiştir. İlk dönem muhafazakârlar için bu eğilim çok açıktır hatta onların aşağılayıcı bir şekilde 'tutucu' ya da 'gerici' diye nitelendirilmelerinin temel sebebi budur. Ancak günümüz muhafazakârlığı feodaliteye uzaklığı ve yaşanan tarihsel tecrübenin de etkisiyle, ulus-devlet formu ile ilişkisini farklı şekilde kurabilmektedir. Bu noktada ulus-devletin oluşturduğu geleneği ya da tarihsel tecrübeyi muhafazakârlık adına ve devleti öne çıkartan bir şekilde savunmak mümkün olabilmektedir. Bu durum, muhafazakârlığın başına eklenen çeşitli sıfatlarla liberal, liberteryen, otoriter, paternalist, pragmatik, milliyetçi, dinsel muhafazakârlık vb. gibi farklı düşünce biçimlerinden bahsetmenin de temel nedenlerinden birisini oluşturmaktadır (Heywood, 2007b: 102 vd.).

Örneğin milliyetçi muhafazakârlık ilk dönem klasik muhafazakârlıktan farklı olarak ulus-devlet ile daha yakın bir ilişki içindedir ve hatta bir şekilde onun savunulması bağlamında işlevselleşmektedir. Bir diğer deyişle, milliyetçiliğin ya da ulusçuluğun muhafazakârlığa bir düşünce olarak eklenmesi, devletle olan ilişkide klasik anlayıştan farklı sonuçlar doğurmaktadır. Çarpıcı bir örnek vermek gerekirse, millet/ulus ve milletin örgütlenmiş hali olan devlet anlayışı üzerinden ifade bulan milliyetçi muhafazakârlık için, ulusal ordu ve askerlik de buna paralel olarak büyük önem ve değer taşımaktadır. Askerlik ve orduya ilişkin bir dizi kutsallaştırma ile ordu-millet-devlet bağlantısı kurulmakta ve birisine yönelik eleştirelilik diğerleri adına savunulabilmektedir. Buna karşın klasik dönem muhafazakâr düşünürlerden Bonald, Fransız Devrimi'nde Jakobenlerle başlayan bir uygulama olan devletin askere alma hakkına, aile yönetiminin ve ataerkil üstünlüğün ihlali olarak karşı çıkmaktadır (Nisbet, 1997: 109). Modern devletin zorunlu askerlik koşulu, Bonald tarafından bir tür despotik gasp olarak görülmektedir. Bonald'ın devlet iktidarının sınırlarına işaret eden muhafazakâr tepkisi, ilginç bir şekilde günümüzde farklı bir cephede yer alan 'vicdani ret' anlayışını savunanlarla (en azından sonuçları açısından) aynı kategoriye düşmektedir.

IV

Muhafazakâr düşünürlerin soyut teorilere ve rasyonalist kurgulara itibar etmeyen perspektifi, onların devlet konusunda daha somut olan ve toplumsal temele dayanan çözümler yapmalarına imkân vermiştir. Siyasal yapıyı toplumsalın bir parçası olarak görmeleri, bir tür siyaset sosyolojisinin de temel argümanlarını oluşturmalarına yol açmıştır. Devlete ya da siyasal yapıya ilişkin değerlendirmelerindeki bu gerçekçi temel, kendi ideolojik tercihleri saklı kalmak kaydıyla, çoğu zaman somut iktidar/güç ilişkilerini çözümlenebilmeyi mümkün kılmıştır. Burke'ün Fransız Devrimi'nin sınıfsal yapısına ilişkin çözümlerinde ya da Tocqueville'in Amerika'ya ilişkin çözümlerinde karşımıza çıktığı üzere, sosyolojik temelin tabiri caizse didik didik edilmesi, siyasal alana dair değerlendirmelerin daha güçlü temellendirilmesine yol açmıştır.

Muhafazakârlara göre hakların ve özgürlüklerin soyut bir şekilde sıralanmasının fazla bir anlamı bulunmamaktadır. Soyut bir devlet teorisi, soyut bir ulus tanımı ya da soyut bir erdem anlayışı değil, somut düzeyde devletin nasıl bir kurum olduğu, devlet görevlilerinin hangi kesimlerden

oluşturduğu, ulusun hangi kültürel, dinsel, iktisadî vb. unsurları içerdiği ya da pratikte erdemini nasıl ve hangi davranışlarda somutlaştığı önemlidir. Bu bakış açısı, devlet ve siyasal alana ilişkin olarak da muhafazakâr düşüncülerde sosyolojik bir perspektifin açığa çıkmasına yol açmıştır. Nuray Mert'in (1997: 57) ifadesiyle, "eski ve yeni muhafazakârlığın tartışılmaz ortak noktalarından biri, soyut ilkelere değil somut toplumsal koşullara verdiği önemdir; bunun doğal sonucu, insanlığa ilişkin genel ilkeler yerine belli bir toplumun özgün koşullarına yoğunlaşmak gerektiği fikridir. Muhafazakâr görüşe göre, sorunları da çözümleri de ancak özgüllükleri içinde konuşabiliriz, zaten genel ilkeleri tartışmak somut sorunlardan kaçmanın bir yoludur. Ünlü İngiliz muhafazakârı, Chesterton, tüm insanlığı içine alan geniş bir dünyaya açılmanın aslında insanın komşusuyla ilişki kurmayı zor bulması ve bundan kaçmasının bir sonucu olduğunu söyler." Soyut evrensel ilkelere dayananlar, çoğu zaman somut gerçeklikte bu ilkelerin mantıksal sonuçlarını şiddetle/baskıyla sınırlamak zorunda kalırlar. Çünkü ideal kurgusal ilkelerle mevcut toplumsal gerçeklik arasında kapatılması imkânsız olan uçurumlar mevcuttur (Berlin, 1998).

Ancak muhafazakârlığın kendisinin de sosyolojik temellerden hareketle çözümlenmesinin yapılması gereklidir. Soyut ve kurgusal bir düşünce olmadığını ileri süren ve sürekli olarak somut tarihsel/toplumsal temellere vurgu yapan muhafazakâr düşüncenin kendisi üzerine eleştirel düşünme ancak kendi tarihselliğini açığa çıkarmakla mümkündür. Muhafazakâr düşünceleri ileri sürenlerin ve bunları siyasal alanda dillendirenlerin taşıyıcılığını yaptığı iktisadî/toplumsal çıkarların üzerine somut analizler yapılması, muhafazakârların kendilerini ve dünya görüşlerini kendi yöntemleriyle anlamalarına imkân verecektir. Toplumsal temellerden kopuk bir şekilde ideolojik ve soyut düzeyde yapılan analizlerin, muhafazakârlığın doğasına ilişkin sunabileceği içerik oldukça sınırlı kalacaktır. Burke'ün Fransız Devrimi'ni eleştirirken yaptığı iktisadî ve sınıfsal analizlerin, benzer şekilde muhafazakâr düşüncenin kendisi üzerine de yapılması gereklidir. Çünkü bu analiz araçları ya da bakış açısı sadece karşı çıkılan siyasal oluşumları eleştirmek için değil, aynı zamanda kendine dönük bir eleştirelliği mümkün kılmak için de gereklidir. Aksi takdirde muhafazakârlık, eleştiri getirenlerin ileri sürdüğü gibi, karşı çıkışlara ve reddedişlere odaklanan durumsal bir siyasetin ifadesi olacaktır. Bu ise muhafazakâr düşünceyi oldukça naif, kırılğan ve dışa karşı savunmasız kılacaktır. Kendi içinde ve kendi üzerine eleştirelliğin kanallarını kapatan her düşünce için ol-

duğu gibi, muhafazakârlık için de bu durumun sonucu, kapalı düşünsel sistemini dogmatik bir şekilde tekrarlamak olacaktır.

V

Muhafazakâr düşünce devletin geniş anlamda toplumsal düzen içindeki temellerini vurgulamakla birlikte, bazı durumlarda kitlelere ya da çoğunluğa yönelik bir korkuyu da bünyesinde taşımaktadır. Temelleri Antik Yunan'da olan ancak Hıristiyan dünyanın büyük önem verdiği 'büyük varlık zinciri' gibi metafizik bir ilkedен hareketle, en küçük organizmadan egemen Tanrıya kadar uzanan kaçınılmaz/zorunlu bir hiyerarşiye inanan muhafazakâr düşünürlerin nezdinde, modern bir eşitlik düşüncesi söz konusu değildir. En iyi ihtimalle insanlar hukuk karşısında eşittir, ancak diğer bütün alanlarda eşitsizlik ve bunun toplumsal/siyasal sonuçları kaçınılmaz görülmektedir. 'Düzen', 'otorite', 'hiyerarşi' vb. gibi ilkelere yönelik vurgularla çoğunluğun/kitlelerin bu kavramları tehdit eden talepleri çatıştığında, muhafazakârların tercihi genellikle ilkinden yanadır. Toplumsal ve siyasal düzensizlik ya da kaos korkusu ve bunun yol açabileceği yıkım tehlikesi, muhafazakâr düşünürleri dönüşü olmayan değişimlere/dönüşümlere karşı alarm durumuna geçirmekte, ancak bu algının ve onun ardından oluşan tepkinin/davranışın hangi düzeyde açığa çıkacağı sorunu ortada durmaktadır. Dönüşü olmayan radikal değişimler ve bunların yol açacağı yıkımlar karşısında durmak ve kitlelerin bu amaçlarla kullanılmasına karşı olmak anlamlı olmakla birlikte, kitlelerin haklı taleplerini bu tarz bahanelerle sürekli tehlikeli görmek ve reddetmek de demokrasi ve özgürlük ilkesi açısından ciddi eksikliklerle maluldür (Honderich, 1990: 124 vd.).

Modern devletin artan ve merkezileşen gücünden rahatsız olan muhafazakârlar, bu tarz bir iktidarın ancak aracı kurumların yokluğunda ortaya çıkan düzensiz ve tutunumsuz yığınlara dayanarak ayakta kalabileceğini düşünmektedir. Bir diğer ifadeyle, devrimcilerin ya da reformcuların siyasal iktidar eliyle radikal değişiklikler gerçekleştirmeleri ancak atomlaşmış kitlelerin desteği ile mümkündür. Merkezî, egemen modern devletin iktidarına ve yapabileceklerine karşı duyulan korku, yığınlardan/kitlelerden ve onların potansiyel düzensizliklerinden duyulan korkuyla yakından bağlantılıdır (Nisbet, 1997: 115-116). Muhafazakâr düşünürlerin oy kullanma hakkının genişletilmesi yönündeki reformlara genellikle karşı durmalarının arka planında da bu tür korkular yatmaktadır. Nisbet'in (2007:

96-97) ifadesiyle, “muhafazakâr düşünce tarihinde ‘bir insan, bir oy’ felsefesine benzer bir şey bulmak mümkün değildir... Kişisel girişimde bulunma, halkoylaması ile azletme ve referandum gibi Amerikan eyaletlerinde yüzyılın başında ortaya çıkan fazlaca demokratik önlemlere, her aşamada hem Demokrat ve hem de Cumhuriyetçi muhafazakârlar tarafından karşı çıkmıştır”.

Kısacası muhafazakârların demokrasi ile en başından beri süregelen ciddi bir problemi vardır. Klasik muhafazakâr düşüncedeki ‘doğal aristokrasi’ anlayışı yahut bunun sonraki dönemde geliştirilmiş ve genişletilmiş elitist yeni versiyonları, kitlelerin yahut geniş anlamıyla halkın/insanların sebep olabilecekleri tehlikelere karşı bir tür alarm durumunu işaret etmektedir. Muhafazakârlık kitlelerin bir düzen içinde yaşamalarının ancak sağlıklı bir rehberlik altında mümkün olduğunu ileri sürmektedir. Bu rehberlik ise ancak ara kurumların otoritesi altında sağlanabilir. Muhafazakârlığın çıkışından itibaren demokrasi düşüncesi, hep bir tür ‘demokratik despotizm’ korkusuyla bir arada var olmuştur. Örneğin Burke’ün (1993: 93) ifadesiyle, “kusursuz bir demokrasi, dünyadaki en utanmazca... aynı zamanda en korkusuz/pervasız şeydir.” Tocqueville’in (1945: 269-71) ifadesiyle, “Bazı insanlar bir halkın kendisini ilgilendiren konularda hiçbir zaman adaletin ve aklın sınırları dışına çıkamayacağını ve bu nedenle çoğunluğa tam yetki verilebileceğini ileri sürmekten çekinmemişlerdir. Fakat bu bir köle söylemidir... Mutlak yönetim hakkının ve araçlarının, adına ister halk, ister kral, ister aristokrasi, ister demokrasi... deyin, herhangi bir güce verildiğini gördüğümde, zorbalık tohumunun ekildiğini söyleyim...”.

Bir diğer deyişle, müdahaleci modern devlet eleştirisi bir tür demokrasi eleştirisiyle bütünleşmektedir. Muhafazakâr düşünürler bir yandan devletin toplumsal alana aşırı müdahalesini eleştirirken, öte yandan toplumun siyasete aşırı bulaşmasına da karşı çıkmaktadır. Lawrence Joseph’e (1982: 955-957) göre, demokrasinin katılımcı versiyonlarına karşıtlık, toplumsal ve siyasal istikrar arayışı bağlamındaki katılım eleştirisi noktasında neo-muhafazakâr düşünürlerin teorik kavrayışları ile Burke ve Tocqueville’in bakış açısı arasında değişmeyen bir paralellik bulunmaktadır. Ancak hak-sızlık etmemek için şunu da belirtmek gerekir ki, muhafazakârların demokrasi eleştirisi, bütün sosyal bağlardan ve örgütlülük hallerinden soyutlanmış kitlelerin ya da yığınların temelini oluşturduğu bir tür despotizm eleştirisiyle bir arada yer almaktadır. Bir diğer ifadeyle, hepsi birbi-

rine benzemeye başlayan, eşit hale gelmiş, heyecanını yitirmiş, ucuz ve bayağı zevklerin peşinde hiç durmadan çalışan, niteliksiz bir sıradanlığın içinde yaşayan kitlelere dayanan bir rejim, adı demokrasi de olsa, despotizmin doğal toprağını oluşturmaktadır. Tocqueville'in (1945: 336-337) "düzenli, sessiz ve ılımlı esaret biçimi" olarak tanımladığı bu modern yabancılaşıma, halk egemenliği ilkesinin kapsamı altında da yaşanmaktadır: "Çağdaşlarımız... merkezileştirme ilkesiyle halkın egemenliği ilkesini birleştirirler; bu durum onları rahatlatır, çünkü vesayet altındadırlar fakat vasilerini kendilerinin seçtiklerini düşünerek teselli bulurlar. Böylece herkes kendisini yöneten yulara kolayca teslim olur, çünkü zincirin öteki ucunda tek bir kişinin ya da bir sınıfın değil halkın kendisinin olduğuna inanırlar." Kısacası muhafazakârlara göre, Antik dönemde Aristoteles'in de (1993: 117-118) ifade ettiği gibi, demagogların yönlendirdiği yığınların hiçbir yasaya ya da adalet ilkesine dayanmayan ya da dayanıyormuş gibi gösterilen yönetimi anlamında demokrasinin her hangi bir despotik yönetimden farkı bulunmamaktadır.

Ancak her şeye rağmen, bu demokratik despotizm korkusunun muhafazakârları normal bir demokrasinin gereklilikleri konusunda bile temkinli olmaya sevk ettiğini belirtmek gerekir. Muhafazakâr düşünce içinde zaman zaman otoriter bir damar açığa çıkabilmekte ve bu durum bireysel özgürlükler ya da bireysel tercih açısından çeşitli sorunlar yaratmaktadır. Eğer kitleler ile toplumsal/siyasal elit grupların ilişkisi toplumsal düzen açısından kaçınılmaz görülüyorsa (ki muhafazakârlık için böyledir), bu ilişkinin niteliği hakkında daha özgürlükçü bir perspektif geliştirmek muhafazakârlığın geleceği açısından daha uygun olacaktır. Aksi taktirde muhafazakâr düşünce, kendi karşı çıktığı merkezî devlet iktidarının, küçük ya da yerel düzeydeki modellerini yeniden üretmek gibi bir sonuçla karşı karşıya kalarak, kendisi açısından açıklanması zor çelişkili bir duruma düşebilir.

Sonuç olarak tekrarlamak gerekirse, muhafazakârlığın devlete ilişkin temel algıları farklı şekillerde karşımıza çıkabilmektedir. Bu itibarla hangi muhafazakârlık diye sormanın gayet tutarlı ve gerçekçi nedenleri mevcuttur. Ayrıca günümüz muhafazakârlarının muhafazakârlıklarını hangi temelde kurgulayacakları ve eylemleriyle/tepkileriyle/kararlarıyla bunu nasıl temellendirecekleri büyük önem taşımaktadır. Muhafazakârlık içinde barındırdığı farklı düşünce geleneklerinin doğrudan sonucu olarak, 'D/devlet'e ilişkin farklı potansiyel değerlendirme biçimlerini de bünye-

sinde taşımaktadır. Bu açıdan muhafazakâr düşüncenin günümüzdeki şekillenmesi, bir şekilde kendisini muhafazakâr olarak addeden öznelerin eylemleri ve kendi üzerlerine eleştirel düşünceleri ya da tefekkürlerinden bağımsız olmayacaktır. ▽

KAYNAKLAR

- AKAL, Cemal Bali (2003), **Modern Düşüncenin Doğuşu: İspanyol Altın Çağı**, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 3. Baskı.
- ALTHUSSER, Louis (2005), **Montesquieu -Siyaset ve Tarih-**, çev.: Alp Tümertekin, İstanbul: İthaki Yayınları.
- ARISTOTELES (1993), **Politika**, çev.: Mete Tunçay, İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları, 4. Baskı.
- ARNHART, Larry (2010), "Darwinian Conservatism Versus Metaphysical Conservatism", **The Intercollegiate Review**, Fall, s. 22-32.
- ARON, Raymond (2004), **Sosyolojik Düşüncenin Evreleri**, çev.: Korkmaz Alemdar, Ankara: Bilgi Yayınları, 5. Baskı.
- BERLIN, Isaiah, "İdeal Arayışı Üstüne", çev.: Mustafa Erdoğan, **Liberal Düşünce**, Cilt 3, Sayı 12, Güz 1998, s. 94-104.
- BURKE, Edmund (1993), **Reflections on the Revolution in France**, Oxford-New York: Oxford University Press.
- CLAESSEN, Henri J. M. ve SKALNIC, Peter (1993), **Erken Devlet (Kuramlar-Veriler-Yorumlar)**, çev.: Alaeddin Şenel, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- ÇİĞDEM, Ahmet (2001), "Muhafazakârlık ve Türk Muhafazakârlığı", **Taşra Epiği**, İstanbul: Birikim Yayınları, s. 35-64.
- ERDOĞAN, Mustafa (1993), **Liberal Toplum Liberal Siyaset**, Ankara: Siyasal Kitabevi Yayınları.
- EROĞUL, Cem (1981), **An Essay On The Nature Of The State**, Ankara: S.B.F. Basın ve Yayın Yüksek Okulu Basımevi.
- ERÖZDEN, Ozan (1997), **Ulus Devlet**, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- GRAMSCI, Antonio (1984), **Modern Prens**, çev.: Pars Esin, Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.
- GRAY, John ve WILLETTS, David (1997), **Is Conservatism Dead?**, London: Profile Books.

- HARDT, Michael ve NEGRI Antonio (2002), **İmparatorluk**, çev.: Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 4. Baskı.
- HEGEL, G. W. F. (2001), **Philosophy of Right**, çev.: S. W. Dyde, Canada: Batoche Books.
- HEYWOOD, Andrew (2007a), **Siyaset**, çev.: Bekir Berat Özipek vd., ed.: Buğra Kalkan, Ankara: Adres Yayınları.
- _____, (2007b), **Siyasi İdeolojiler**, çev.: Ahmet Kemal Bayram vd., Ankara: Adres Yayınları.
- HOBBS, Thomas (2004), **Leviathan**, çev.: Semih Lim, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- HONDERICH, Ted (1990), **Conservatism**, Westview Press: Boulder & San Francisco.
- HUME, David (1985), "Of the Original Contract", **Essays Moral, Philosophical and Literary**, yay. haz.: Eugene F. Miller, Indianapolis: Liberty Pres.
- JOSEPH, Lawrence B. (1982), "Neoconservatism in Contemporary Political Science: Democratic Theory and the Party System", **Journal of Politics**, November, Vol. 44, Issue 4, s. 955-982.
- KANT, Immanuel (2003), "On The Common Saying: 'This May Be True In Theory, But It Does Not Apply In Practice' ", **Political Writings**, ed.: H. S. Reiss, Cambridge: Cambridge University Press.
- LOCKE, John (1988), **Two Treatises of Government**, Cambridge: Cambridge University Press.
- MACHIAVELLI, Niccolo (1985), **Hükümdar**, çev.: Selahattin Bağdatlı, İkinci Baskı, İstanbul: Sosyal Yayınları.
- MERT, Nuray (1997), "Sağ-Sol Siyaset Ayırımı ve Yeni Muhafazakârlık", **Toplumbilim**, 7, 1997, s. 55-61.
- MOGGACH, Douglas (2002), "Egemenlik Kavramları: Devlet, Ekonomi ve Kültür Üzerine Tarihsel Yansımalar", der.: E. Fuat Keyman, **Liberalizm, Devlet, Hegemonya**, İstanbul: Everest Yayınları, s. 9-31.
- MOOERS, Colin (1997), **Burjuva Avrupa'nın Kuruluşu -Mutlakçılık, Devrim ve İngiltere, Fransa, Almanya'da Kapitalizmin Yükselişi-**, çev.: Bahadır Sina Şener, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- NISBET, Robert A. (1997), "Muhafazakârlık", çev.: Erol Mutlu, içinde, Tom Bottomore ve Robert Nisbet, **Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi**,

- ayına hazırlayan: Mete Tunçay ve Aydın Uğur, Ankara: Ayraç Yayınevi.
- _____, (2007), **Muhafazakârlık -Düş ve Gerçek-**, yay. haz.: Kudret Bülbül, çev: M. Fatih Serenli-Kudret Bülbül, Ankara: Kadim Yayınları.
- OAKESHOTT, Michael (1975), "On Being Conservative", **Ideologies of Politics**, ed: Anthony de Crespigny ve Jeremy Cronin, London & New York: Oxford University Press, s. 23-51.
- ÖZİPEK, Bekir Berat (2003), "Devlet", ed: Mümtaz'er Türköne, **Siyaset**, Ankara: Lotus Yayınları, s. 71-102.
- ÖZİPEK, Bekir Berat ve BÜLBÜL, Kudret (2007), "Robert Nisbet'i Okumak", içinde, Robert A. Nisbet, **Muhafazakârlık -Düş ve Gerçek-**, yay. haz.: Kudret Bülbül, Ankara: Kadim Yayınları.
- ROUSSEAU, Jean-Jacques (1994), **Toplum Sözleşmesi**, çev.: Vedat Günyol, İstanbul: Adam Yayınları, Altıncı Baskı.
- _____, (2003), **İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı ve Temelleri Üzerine**, çev.: Hakan Zengin, İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- SCHMITT, Carl (2002), **Siyasi İlahiyat -Egemenlik Kuramı Üzerine Dört Bölüm-**, çev.: Emre Zeybekoğlu, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- SCRUTON, Roger (1989), **The Meaning of Conservatism**, London: Macmillan Press, 2. Baskı.
- SIEYES, Emmanuel-Joseph (2005), "**Üçüncü Sınıf**" Nedir?, çev.: İsmet Birkan, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- TOCQUEVILLE, Alexis de (1945), **Democracy in America**, New York: Vintage Books.
- WEBER, Max (1991), "Politics as a Vocation", ed: H. H. Gerth ve C. Wright Mills, **From Max Weber: Essays in Sociology**, London: Routledge, s. 77-128.

Muhafazakâr Düşünce / Devlet